

کودکان امروز به دنبال قهرمان

گذرگاه فرهنگی‌مان تنگ نیست، اما این روزها در زیرگذر شهر، انبوه قهرمانان بومی قصه‌هایمان حال و روز آشفته‌ای دارند.

جام جم آنلاین: گذرگاه فرهنگی‌مان تنگ نیست، اما این روزها در زیرگذر شهر، انبوه قهرمانان بومی قصه‌هایمان حال و روز آشفته‌ای دارند. امیرارسلان زمینگیر شده و نوه‌هایش دوران نامداری پدربزرگ را باور ندارند خواستگاران ماه پیشانی، او را به اسیدپاشی تهدید می‌کنند، خواب، قلندران را ربوده است و پهلوانان مرده‌اند.

این قهرمانان، نسل فرتوتی‌اند که هنوز غنای فرهنگی وطن را یک‌ه و تنها پاسبانی می‌کنند، ولی تا تازه‌نفسی از راه می‌رسد، پیش از پا گرفتن می‌میرند، با این حال، کودکان بی‌قهرمان نمی‌مانند این جای خالی را قهرمانانی پر می‌کنند که با آنان هم‌نژاد، هم‌زبان و هم‌درد نیستند.

ثانی‌ها عقب‌گرد می‌کنند و به هزار و یک قرن قبل می‌رسند و از پشت پنجره، در یک کاخ فراموش شده دختر زیبارویی را می‌بینند که با چشمان سیاه شرقی با ابروان به هم پیوسته، مغرور دانش خویش رو به پادشاه نشسته است، او شهرزاد است که محتاطانه لب می‌گشاید تا جهانی لب فرو بندد. او می‌گوید و می‌گوید تا سلطان و سرزمینش را به تسخیر قصه‌هایش درآورد. بالاتر از سلطان بهت‌زده روبه‌روی او، سلطانی که شب را التماس می‌کند که به سر نرسد تا قصه به سرانجامی رسد و این قصه‌های پی‌درپی، این عطش شنیدن آخرین سطر تا هزاران سال پی‌پی تکرار می‌شود، آنقدر که آتش درون بخاری سرد می‌شود و نسلی با خمیازه‌های کشدار به خواب می‌روند.

اما سال‌ها بعد، شهرزاد غریب و خسته از خیابان‌های شهر می‌گذرد، نم باران روی گونه‌هایش است و غربت در قلبش، باد سردی موهای بافته و چارقد سنجاق زده‌اش را با خود می‌برد، او به کتابفروشی‌های شهر پناه می‌آورد و در آنجا قصه‌هایش را می‌بیند که پیچیده در جلد‌های پرزرق و برق بر بالاترین مسند قفسه‌ها جلوس کرده‌اند و آنقدر دور از دسترس اویند که هر چه پیکر خمیده‌اش را بالا می‌کشد، دستش به قصه‌هایش نمی‌رسد تا آنها را بردارد و به کودکان هدیه کند، همان کودکانی که او را به یاد نمی‌آورند، دستش را نمی‌گیرند تا به چشمان کم‌سویش کمکی رسانند و او را از خیابان‌های پرهمهمه شهر بگذرانند.

این کودکان او را با پیرزن دستفروش اشتباه گرفته‌اند و شهرزاد هر چه سعی می‌کند نمی‌تواند آنها را گرد خود جمع کند و برایشان همان قصه‌هایی را بگوید که روزگاری جهانی را مسحور می‌کرد، اما شهرزاد امروز سکوت می‌کند چراکه کودکان می‌خواهند دوان دوان به خانه بروند، تلویزیون را روشن کنند، پای کارتون‌های خوش‌آب و رنگ بنشینند و قصه‌هایی مهیج‌تر گوش کنند و فردا در مدرسه هیجان‌زده از قهرمانانی بگویند که شهرزاد، آنان را نمی‌شناسند کسی به طور رسمی آنها را به او معرفی نکرده است سوپرمن، باتمن، بن تن به زبان‌هایی صحبت می‌کنند که او نمی‌داند و شهرزاد خسته‌تر از آن است که جلو رود و از کودکان بخواهد که قهرمانان دوست‌داشتنی‌شان را به او معرفی کنند، اما من جلو می‌روم و دختر کوچکی را می‌بینم که کنار دیوار ایستاده و برای هم‌کلاسی‌هایش با هیجان از پول‌های توجیبی‌اش می‌گوید که می‌خواهد با آن کتاب بخرد، پنجم ابتدایی است و دوستانش او را بیتا صدا می‌زنند.

بلا تکلیف میان حسنی و هری پاتر

می‌پرسم: چه کتابی می‌خواهی بخری؟

چشم و ابرویی می‌خرامد و می‌گوید: هری پاتر.

می‌گویم: خیلی کتاب‌های خارجی می‌خوانی؟

با غرور جواب می‌دهد: من خیلی داستان می‌خوانم، خارجی و ایرانی‌اش فرقی نمی‌کند.

– داستان‌های ایرانی چه می‌خوانی؟

– داستان‌هایی که راجع به تمدن ایرانی باشد.

– مثل چي؟

قدري فكر مي‌كند چشمان سياهش در سپيدي چشمانش مي‌چرخند و ناگهان لبانش شرمنده مي‌خندند و البته دوستانش هم.

– خب... خب... واقعا داستان‌هاي خارجي اطلاعات بيشتري به ما مي‌دهند، مثلا من در فيلم پرسي جكسن فهميدم بلندترين برج آمريكا چي هست و آهسته‌تر ادامه مي‌دهد: مي‌خواهم اطلاعاتم زياد شود.

دهانم را باز مي‌كنم تا سوال ديگري كنم كه ناگهان فرياد شادي‌اش بلند مي‌شود.

– واي ببخشيد مامانم آمده ديگر بايد بروم.

برمي‌گردد و مادرش را مي‌بينم كه پشت سرمان ايستاده و صحبت‌هايمان را مي‌شنود.

مي‌پرسم: شما براي دخترتان داستان مي‌خوانيد؟

– راستش نه هم وقتش را ندارم و هم حوصله‌اش نيست. البته فكر مي‌كنم قصه‌هايي كه براي ما جذاب بود، ديگر براي بچه‌هايمان جذاب نباشد. امروز شرايط فرق کرده. زمان ما تلويزيون به اين قدرتمندي نبود، اما بچه‌هاي امروز دائما پاي تلويزيون نشسته‌اند و وقتشان را با فيلم و كارتون‌هايي چون هري پاتر پر مي‌كنند. برمي‌گردم و به جامعه فكر مي‌كنم و قصه‌هايش و به حسني شلمرودي، شنيدم شلمرود بزرگ شده است. اتوباني به آن مي‌رسد. قرار است دهكده‌اي جهاني شود و هر ساله توريست‌هاي زيادي را پذيرايي كند، اما حسني در خانه سالمندان شلمرود با آلزايمر يك نسل دست و پنجه نرم مي‌كند. او از صبح تا غروب پشت پنجره اتاقش بدون آن كه لب به چيزي بزند، به انتظار كودكان مي‌نشيند، اما پرستاران مي‌دانند كه كودكان نمي‌آيند چون كودكاني كه هر بعدازظهر با پرسي جكسن به شهربازي مي‌روند، فضاي خانه سالمندان دلگيرشان مي‌كند.

واقعيت در آلزايمر تخیل

وقتي از علي‌اصغر عزتي پاك، نويسنده داستان‌هاي كودك و نوجوان و برگزيده سيزدهمين جشنواره كتاب كودك و نوجوان مي‌پرسم چرا كودكان ما به قصه‌هاي وارداتي توجه بيشتري دارند، جواب مي‌دهد:

نكته: كودك امروز با شتاب بيشتري به بزرگسالي مي‌رسد و قصه پويا مي‌خواهد، تقصير بن تن و سوپرمن نيست، چوپان دروغگو پويا نيست، او زبان كودك را مي‌فهمد، اما دانش او به قدر دانش كودك امروز نيست
ما حوزه فرهنگي كوچكي داريم يعني در زبان فارسي فقط ايران كار كودك و نوجوان انجام مي‌دهد، اما از طرفي، غرب حوزه فرهنگي گسترده‌اي مانند آمريكا و اروپا دارد و آنجا ميدان بزرگي است كه خيلي‌ها مي‌نويسند و وقتي ما مي‌خواهيم داستان‌ها را ترجمه كنيم، طبيعتا آنهايي را كه با اقبال مردي مواجه بوده يا جايزه‌هاي بيشتري گرفته ترجمه مي‌كنيم يعني ما آنها را گلچين کرده و ترجمه مي‌كنيم قطعا ما هم در ايران كار خوب داريم، اما چون حوزه كوچك است در سال 2 يا 3 كار خوب چاپ مي‌شود. به همين دليل كودكان ما به كارهاي ترجمه كه اكثرشان كارهايي قوي است، بيشتر از كارهاي ايراني اعتماد مي‌كنند.

مي‌گويم: اما كودكان داستان‌هاي قديمي را هم كه همه تجربه‌اش را دارند و روزگاري همه از آن لذت مي‌بردند، ديگر گوش نمي‌كنند.

عزتي پاك چرايش را اين طور پاسخ مي‌دهد:

بچه‌هاي امروز نيازهاي خاص خودشان را دارند، اينها قصه هستند مثلا اميرارسلان نامدار شخصيت ندارد، قدرت و توانايي دارد، اما درون ندارد، فرديت ندارد؛ بچه‌هاي امروز فرديت مي‌خواهند. كودكان ما با ديدن انواع كارتون‌ها، فيلم‌ها و سريال‌ها ناخودآگاه حرفه‌اي شده‌اند، خودشان نمي‌دانند چرا، اما اين قصه‌ها را نمي‌پسندد.

مي‌پرسم: پس اين داستان‌هاي غربي چه ويژگي‌هايي دارند كه ما در آن ضعف داريم و نمي‌توانيم كودك خود را اقناع كنيم؟

– شگفت‌انگيزي و تخیل يكي از اين ويژگي‌هاست، آنها به سمت ذهنييت بچه‌ها كه مي‌توانند مرزها را بشكنند، حركت مي‌كنند؛ مرزهاي مادي را مي‌شكنند و اين را براي بچه‌ها باورپذير مي‌كنند و از طرفي غربي‌ها معمولا داستان‌هاي قوي مي‌تراشند و سعي مي‌كنند داستان‌هاي كودك و نوجوانشان درونگرا نباشد.

با این گفته عزتی پاک مبني بر این که داستان‌های خارجی آکنده از تخیل‌اند، به یاد صحبت‌های خودم با يك پسر بچه و پدرش می‌افتم.

پسر به مغازه اسباب‌بازی‌فروشی آمده بود تا عروسك مرد عنكبوتي بخرد، لباس این قهرمان را بر تن داشت و ذوق زده، اما مردد بین انتخاب عروسك‌ها ایستاده بود.

از او پرسیدم: قصه مرد عنكبوتي را می‌دانی؟

نگاهی عاقل اندر سغیه انداخت و گفت: تا حالا 8 بار فیلم‌هایش را دیده‌ام، همه بازی‌هایش را هم دارم.

- این فیلم‌ها چه چیز به تو یاد دادند؟

- زبان انگلیسی‌ام خیلی خوب شد.

- قصه‌های ایرانی را هم دوست داری؟

- کم... نه چرا دوست دارم.

می‌پرسم: چه فایده‌ای برایت دارند؟

مکت می‌کند و انگار که به موضوع انشای هفته بعدش فکر می‌کند، لفظ قلم جواب می‌دهد: به ما مهربانی به دوستانمان را می‌آموزد.

از پدرش که کنار کودک خود ایستاده و از شیرین‌زبانی‌های او به وجد آمده، می‌پرسم: پسران چند سال دارد؟

- 9 سال.

- بین قصه‌های ایرانی و خارجی بیشتر چه قصه‌هایی را می‌خواند؟

- به مطالعه علاقه ندارد و بیشتر قصه‌ها را به صورت کارتون می‌بیند ولی تقریباً پای ثابت همه کارتون‌های خارجی است، خنده‌ای می‌کند: هنوز هیچی نشده به فکر آمریکا رفتن افتاده.

- شما با کارتون‌های خارجی مشکلی ندارید؟

- نه اگر مشکلات اخلاقی نداشته باشد، من حرفی ندارم، اما بعضی کارتون‌ها مثل مرد عنكبوتي خیلی او را به تخیل می‌برد دائماً خودش را جای مرد عنكبوتي می‌گذارد و از زبان او حرف می‌زند.

این خاطره را برای عزتی پاک تعریف می‌کنم و می‌گویم: واقعاً باید با این مسائل چه کرد؟

این به خانواده‌ها برمی‌گردد، باید خانواده‌ای آگاه باشد که به فرزندانشان تذکر دهند که اینها همه داستان است، فلسفه این داستان‌ها را برای بچه‌هایشان بگویند و محدودیت جهان واقعیت را برایشان روشن کنند و به آنها بفهمانند که جهان ما محدودتر از جهان داستان است. این مساله نه فقط درباره داستان‌های خارجی که درباره داستان‌های ایرانی هم صدق می‌کند.

این مساله خیلی به نویسنده برنمی‌گردد چون نویسنده ابزارش تخیل است و بدون آن، هیچ است. نویسنده برای این آمده است که نحوه‌ای از بودن را توضیح دهد؛ بودن که ما درباره آن، هیچ تجربه‌ای نداریم. بیرون می‌آیم و به آمارها فکر می‌کنم به آمار نشر کتاب‌های کودک که در سال 1390 به 10 هزار و 99 جلد رسیده‌اند و از این میان، 3446 جلد آن ترجمه و 6653 جلد تالیفی بوده‌اند، اما با وجود برتری فاحش نشر کتاب‌های تالیفی نسبت به ترجمه، به نظر می‌رسد طرفداران کتاب‌های ترجمه بیشتر از کتاب‌های تالیفی است، این را لوازم‌التحریر سر خیابان می‌گوید که وسایل متنوعش پر از عکس کارتون‌ها و شخصیت‌هایی است که زندگی‌شان، مسائلشان در این جامعه اتفاق نیفتاده و خیلی وقت‌ها دغدغه‌هایشان به ما مربوط نمی‌شود و اینجا ما می‌مانیم و جامعه‌ای که در حال گذار است و کودکی که با شتاب به بزرگسالی می‌رسد و قصه‌های پویا می‌خواهد؛ تقصیر بن تن و سوپرمن نیست، چوپان دروغگو

پویا نیست، او زبان کودکی را می‌فهمد، اما به قدر دانش کودک امروز نمی‌داند آن وقت داستان چوپان دروغگو و امثال آن با دنیای اخلاقیاتشان که جهانی را درس می‌دهد، تنها می‌مانند و کودکانی که قصه‌هایشان را، گذشته‌شان را نمی‌دانند و کتاب‌های درسی‌شان پر از داستان‌هایی است که چند نسل آن را شنیده‌اند و به نظر می‌رسد چند نسل دیگر با همان نثر این داستان‌ها را قرار است بشنوند و در این میان، کودکان می‌مانند و فرهنگشان که می‌گویند باید این قهرمانان پیر بومی را دوست داشته باشند و می‌بینند که نمی‌توانند، چرا که در قلب آنان قهرمانان می‌میرند بدون آن که فرزندی از آنها متولد شود. آیا وقت آن نرسیده که این داستان‌های قدیمی، این معلمان سنتی شیوه آموزش شان را تغییر دهند، منعطف‌تر شوند از کرسی استادی پایین بیایند و با جهانی از تجربه‌شان با کودکان در سرعت این عصر هم‌قدم شوند؟

فرشته اثنی‌عشری / جام‌جم